

મુદ્રેલી રીત મુજબ
નાંકયુલર ટેકરટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

બીજી ચોપડીના અર્થ.

જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના
સવાલ; પાઠનો સાર; ભૂગોળ; પાઠવાર અધરા
શબ્દો તથા જોડાક્ષર; ડબ્બેટસની ઢિલ; વગેરે.

રચનાર—એસ.સી. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ ના રમ મા અકટ મુજબ રજીસ્ટર
કરાવ્યું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ . કમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી “શંકર” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

ચૌથાના પુલ ઉપર રાંકી પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૩] કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ [સને ૧૯૨૭

સુરત વિધાપાલ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
સાહિત્યકોષ ગોપીરાઈ-સંગ્રહ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિદ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૫૫૫૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જીન ઓપડીનાં અર્ધ

વિષય ૧૩૫૫૫૫ : ૧૩૫૫૫૫ : ૧૩૫૫૫૫

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.

ખીજ ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

એજ=ટેબલ

મુથાર=લાકડાનું કામ
કરનાર

કડીઓ=છો ઘેટનું કામ
કરનાર

મધમધે=ખુશખોથી બહેક
બહેક મધ રહે

પવન=વાતું વાવું

વાસ=સુગંધ; પીમળ

તળાવ=જેની ચારે બાજુ

જમીન અને વચમાં

પાણી હોય તે

પાડાડ=મોટો ડુંગર

પાધર=ખુલ્લી જગા

ધર્મશાળા=મુસાફરોને

હિતરવાની વગર ભાડાની
જગા

વટેમાર્ગુ=મુસાફર

ઓસરી=ઓટલી

અનવાળું=સરજ, દીવા

વજેરનો પ્રકાશ

ઘોર=ખીક લાગે તેવું

ઝગઝગે=પ્રકાશે

હિમસ=ઝાંખું અનવાળું

સરજ્યાં=મનવ્યાં

કળાતું=સમગતું

પાડ હિપકાર; આભાર

યા=ફેમ; સરત

હિપકાર=પાડ; આભાર

ભકિત=મનન

સાર—દરરોજ ઈશ્વરની ભકિત કરવી.

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકાકત

ગવૈયા=ગાયન કરનાર

મધુર=મીઠું

પખેર=પક્ષી

ભમર=ભમરો

મુલ્લાં=મુસલમાનો

નીમાજ; દોરાઓના

ધર્મચુર

ભૂત=અનાજનો ઊગેચો

છોડ

અધકાર=અધાર

મુજ=માગ

પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી;
પક્ષી

વન=જગલ; રાત

વડાણું વાયું=સવાર થઈ

વીની ગઈ=પૂરી થઈ

પૂર્વે પૂર્વ દિશામાં

ઝગઝગાટ=ચળકાટ

ભાનભાતના=તરેહ

તરેહના

દીસે=જણાય; દેખાય

પાન=નાંદડાં; પાંતરાં

કુકડાં=મરઘા

મેના=એક જાતનું સુંદર
રાગનું પક્ષી

કુટકા=રૂપાળા; શોભિતા

તેજ=પ્રકાશ

દીકું=ઝાંખું

માહું કાળું થયું=દેખતા

બંધ થયા; સંતાર્ધ ગયા

ખુણાખાંચાં=ગલીકુંચી;
 છુપી જગા
 ખોળે=શોધે
 ભક્તજનો=ભગતો
 ધ્યાનધરે=આંખ મીચી
 પરમેશ્વરને જુએ
 ઘાન=ગાયન
 દાતા=સખી; દાતાર
 દીયે=આપે
 ફડું=સારં; ધણું
 ખાંગ=ખૂમ પાડીને
 નિમાજ પઢવી તે;

નિમાજ પઢવાને માટે
 ખૂમ પાડવી તે
 ચંદ્રતણા=ચંદ્રમાનો
 ઉદય થયો=જગ્યો
 કમળ=કમળનું ફૂલ
 પત્ર=પાંખડી
 ખોલે=ઉઘાડે; ખીલે
 હિમંગી=હોંસીલા
 ધાય=દોડે; જોડે
 ઢાર=ચોપગાં જનવર;
 પશુ

ચારો=ખાવાનું
 વેલી=વેલા
 ખીલે=ફૂટે
 નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
 તાળં=તરતનાં ખીલેલાં
 ટોળે=ટોળાખંધ
 વીરા=ભાઈ
 મગન=ખુશી
 પ્રભુકેરં=પ્રભુનું
 ધ્યાન=ચિત્ત; મન

સવારની હકીકત.

સમજીતી—હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જાહ, જંગલમાં પક્ષીઓ
 ખોલે છે. રાત પુરી થઈ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ જગવાની
 તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે,
 અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું જાહ,
 જંગલમાં પક્ષીઓ ખોલે છે. [૧] મરઘાં કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડ
 કા કા કરે છે. શાબિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે.
 [ટિક ૨] સુરજના જગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડ્યું અને
 તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી.
 તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઈ મયા અને સંતાઈ જવા માટે ગલીકુંચી શોધે
 છે. [ટિક ૩] ભગત ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન માગ
 છે. ઉદાર માણસો ધણું દાન આપે છે, અને મુસ્લાંજી નિમાજ પઢવાને

માટે જૂમ પાડે છે. [ટક ૪] સુરજ જગ્યો તેથી રાતનું અધાર જતું રહ્યું, બમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. [ટક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. [ટક ૬] ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, ભૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ધણી પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાણું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટક ૭] મા એમ કહે છે કે, હે ભાઈ ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ ધ્વનિ બિઠ અને મન ધ્વનિ પાઠ વાંચ. [ટક ૮]

પાઠ ૩.

વરસ=માર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો
પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
શિઆળો=ઘાઠની મોસમ
હિડાડે છે=અગવે છે
હિતરાણુ=સંક્રાન્તિ; સુરજનું
ઉત્તર તરફ જવું તે
રવ=ઋતુ; મોસમ

હોળી=ફાગણ સદ પુનેમ
સૂદ=અજવાળીકું; મહી-
નાનું પહેલું પખવાડીકું
વદ=અધારીકું; મહીનાનું
ખીજું પખવાડીકું
પખવાડીકું=પંદર દિવસ
તિથિ=દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે
ચંદ્ર ખીલકુલ જગતો
નથી તે દિવસ
વસ=બુગડાં

પંખા=વીજણા
ચોમાસું=વરસાદનું ઋતુ
ખળેવ=રાખડી ખાંધવાનો
દિવસ; આવણુ સદ ૧૫
દશેરા=રાખડી છોડવાનો
દિવસ; આસો વદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના
છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો
દિવસ; આસો વદ
અમાસ
ધર્વ=તહેવાર; આનંદનો
દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઈ કઈ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના

દિવસ કેટલા ? મહીનાના પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા ? પખવાડી-
આના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ?
મહીનામાં બીજી નિધિઓ કઈ કઈ આવે અને કેટલીવાર આવે ? શિઆળો,
ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા
તહેવાર આવે છે અને તે કઈ તિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.

બેળા=બાળાં માણસો અને

માડી ધોડાની ઠઠ

બાકળઆઠમ=શ્રાવણ વદ

આઠમ; જન્માષ્ટમી

કકકડતાં=અસ્ત્રીવાળાં

લાઈમિધ=દોસ્તદાર

ઠઠ=ભીરદી; ભીડ

વખુટા=જુદા

દુકાન=માલ વેચવાનું

ટોચું

કસારા=તાંબા પિત્તળનાં

વાસણુ બનાવનાર

અને વેચનારા

તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ

પિત્તળ=તાંબું અને જસ

તની મેળવણીથી બને-

લી પીળા રંગની ધાતુ

સુખડીઆ=નિઠાઈ બના

વનાર

હાટ=દુકાન

કોપરાપાક=કોપરાનો

બનાવેલો પાક

મિઠાઈ=મરશી, પેંડાવગેરે

ખડકેલી=ગોડવેલી

ખરાદી=સિંધાડા ઉપર

ઘાટ ઉતારનાર

સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ

પતંગ=છત્રીચાળો કોચ

પાગણું=હીડાળા જેવું

ધોડીઉં

કોચ એ બાળુએ તકી

આવળો પતંગ

કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર

સુતરાઉ=સુરતનું બના-

વેલું

ઝીનનું=ઘેડાના વાળનું

રેશમી=રેશમનું બના-

વેલું

શણુ=એક જાતનો છોડ

એની છાંતનાં દોરડાં

તથા કપડાં બને છે.

સરૈયા=અત્તર, ગુલાબ-

જળ, ધુપેલ વગેરે

સુગંધી વેચનાર

બહેકબહેક=મધમધ

લીલોમેવો=તાજાં પાકાં

ફળ

દ્રાક્ષ=દરાખ

ચોમાન=ખુલ્લું મેદાન

મદારી=મેલ કરનાર

ખેતર=રમત

સિપાઈ=ચોકીદાર

સવારો=ઘોડે બેસી ફર-

નાર સિપાઈ

કુદડી=ચક્કર

સવાલ—ગોઝળઆડેમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ ૫	ધાર=ધારા; ઉપાય	જીવ લઈને નાડો=ખુબ
નકારી=ખરાબ	રાસ=દોરકું	દોડ્યો
સોખત=સંગત	ઢગલે ઢગલા=ધણાળ	ફરીને=પાછળ
પટેલ=ગામનો ઉપરી	દોસ્ત=ભાઈબંધ; મિત્ર	દોડ્યો=થપ્પડો
વાડી=ફૂલ, ફળનાં ઝાડ	ફક્કડ=સારાં	ફળ=ફાયદો; લાભ
છોડવાળી જગા	પછવાડેથી=પાછળથી	
મઝા=ગમત	રખવાળ=સાચવન.ર	કવિતાના અર્થ.
સોખી=પતરાજી	સજ્જડ=જોરથી	
પારકાં=પરાયાં; બીજનાં	ઝપાટો=સપાટો	અસર=લાગણી
માને=કબુલ કરે	થડ=ઝાડનો વચલો ગોળ	સંગ=સોખન; સગત
આખરે=અંતે	ભાગ	રંગ=અસર; પાસ
ઝાંપો=ઝાંટાનો દરવાજો	અથડાયું=અફળાયું	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
આધે=દૂર	ચકરી=તમ્મર; ફેર	ઠામ=ડેઢાણું
ખાસાં=સારાં; મગનાં	છુંદાઈ=ચગદાઈ	ઠરશે=ડબો રહેશે
નિશાન=એધાણું	લોહીઝુહાણું=લોહીથી	ખુરો=નકારો; ખરાબ
તાકાને=ધારીને	ખરડાએલું	મે'તા=મહેતાજી
લૂમ=કુમખો	વાડીવાળો=વાડીનો ધણી	ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
તૂટી પડે=નીચે પડે	લપડાકો=તમાચા	વિદ્યા=છલમ; બહુતર;

સોખત તેવી અસર.

સમજુતી—જેને જેવી સોખત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોખત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોખત તેનાં જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોખત તેવીજ જગાએ તે જઈને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોખતથી સારો થશે, નકારી સોખતથી નકારો

થશે; સારા મહેતાજીની સોખતથી વિદ્યા બણે અને નસીબવાન થાય
મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે ફળવાય તો
નસીબવાન થાય (૩)

સારે-નઠારી સોખતથી તેની નઠારી અસર આપણા પર થાય છે, માટે
નઠારા માણસની સોખત કરવી નહિ, પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.

રખડેલ=રખડતો

ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે
ટકે મુખી હતાં.

વયે=ઉંમરે

પારજ રહ્યો નહિ=ધણો-
જ થયો.

વધાઈ=વધામણી; ખૂશ
ખખર

ઝોવારણા=દુખડાં

ફાઈ પગલું=ફાઈના
તરફથી જે પગલું

ખાંધવામાં આવે છે તે

લેટ=ધનામ

લાડીલો=લાડમાં ઉઠરેલો;
લાડકવાયો

કુટેવ=નઠારી આદત;
ખરાખ ટેવ; ખો

પોળ=મોટી ખડકી

અટક્યાળાં=અડપલાં;

કોમને ખોટું લાગે

એવું કર્યા કરવું તે

લડાઈ=લડવાડ

વંઠી જશે=ખગડીજશે

સીધું ચલવું=તોફાન

મસ્તી ન કરવી.

ખહાને=નામે

ચોડું=ખજાર

રખડતો=રખડતો

ટાણું=જથ્થો

મસ્તી=તોફાન

લાતાલાતી=લાતખાજી

લાત=ખાજીલો પગ

મારવો તે

ઉતરી ગયો=સાધામાંથી
ખસી ગયો

લેંકડો તાણતો હતો=

મોટે સાદે રાગ કાઢી

રડતો હતો

હાડવૈઠ=ભાંગેલું હાડકું

ખેસાડનાર વૈઠ

લેખ=ખરડ

ખેસડ વેસડ=ધ્વા ને

તેના ઉપાય

વલે=દશા; લુંડા હાલ

ખો=આદત; ખરાખ ટેવ

શિખામણુ=ફાયદાની

ચાત; ખોધ

મુધરી ગયો=કુટેવ છોડી

દીધી

સારે-નિશાળનું નામ ફાઈ રસ્તામાં રજાનું નહિ, અને
નઠારાની સોખત કરવી નહિ.

પાઠ ૭.

જકકી=પોતાની મરજી
 પ્રમાણે આલનાર; જીદી
 વાછરડાં=ગાયના બચ્ચાં
 લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં
 પાડાં=જોડનાં બચ્ચાં
 ગાડરાં=ઘેટાનાં બચ્ચાં
 ચારો=ત્રાસ
 નીરતો=નાખતો
 ખાંધે=ખભે
 ખેતર=અનાજ પાકે તે
 જગો
 ઝોક=બકરાં, ઘેટાં રાખ-
 વાનો વાડો
 છાંયે=શીળે; છાંયડે
 વાંસળી=વાંસનું કાણું
 પાડી બનાવેલું વાળું
 પાવો=પીસવો; સિસોટી
 હુંફ=ગરમી; આશરો

જતન=રક્ષણ; સંભાળ
 રબારી=ઢોર ચરાવનાર
 ઝિચી ગધ=ઝિડી ગધ;
 દૂધ દેતી બંધ ચધ
 જાળવતો=સાચવતો
 વિઆય=જાણે
 ઘણી=માલીક
 સાચવણુ=સંભાળ
 તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
 શિકારી=શિકાર કરનાર
 અગ્નણ્યું=ઝોળખાણુ
 વગરનું

મોજ=મજા; આનંદ
 અભાગીલું=કમનસીબ

પાઠ ૮.

ગાંધતો=પુરી રાખતો
 ચેન=સુખ; મજા
 બંધીખાનું=કેદખાનું
 ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું

ખેલવું=રમવું
 ઠરેલ=ડાહી
 નાદાન=સમજણ વગરનું
 સંભાળ=પરદાસ
 સપડાઈ પડરો=હેરાન
 ચશે; ફસાશે;
 જક=જીદ; હઠ
 લાગ=દાવ; તક
 સટકી ગયું=છાનું માનું
 નાસી ગયું
 ઠોકવા=કુદકા મારવા

પાદર=ગામના ઝાંપા
 બહારની જગા
 વગડો=જંગલ; રાન
 કોતર=ગુફા; બખોલ
 તરાપ=કુદકો; ફાળ
 ખોડ=ગુફા; બખોલ
 કમોતે=વગર મોતે

સાર—માખાપ, મહેતાજી વગેરે કોઈ સારી શિખામણ

આપે તે મુજબ આલવું ને હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯.

રિઆળ=રિસાઈ જાય
 એના

સહેજ સહેજમાં=જરા
 જરામાં
 રીસ=ગુસ્સો; મિનન

છેડો=પાર; અંત
 લાગ્યો=કદાચ
 આડોશી પાડોશી=આસ

પાસના ધરના રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાષભાંડું=સગાંવહાલાં	ટેવ=આદત	મુદલ=ખીલકુલ
જમણુ=જમરાનુ	નકામો=અમયો	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ચીસ=ખીકથી ખૂમ	ઢાંગ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઇ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.

જાળ=કરોળીઆનું પડ;	મહેનત શરૂ કરી=મહેનત ખાત=ચેતક; કાળજી	યત્ન=મહેનત
જાળું; ફાંદો	કરવા માંડી	ચગડાઇ=ધુંદાઇ; દયાઇ
ફરી ફરીને=વારે વારે	માટ=મટે	તજે=નીચે
વિષે=બાબત	ફાવો=પાર પાડ્યો	ઝાત=મગણ
વણુ=વગર	ઘાટ=ઉપાય	તજી=ઝોડી
તૂટેલ=તૂટી અચ્છે	લીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો	અનત=ધણેજ
તાંતણે=તારે	રહો	લાભ=ફાયદો
	ધીરજ=સમુરી	પામે=મેળવે
	નીરધાર=નકકી	

ફરી ફરીને સારું કામ કરવા બાબત.

સમજાવતી—કરોળીઓ જાળ બનાવનાં ભોંય પર પડી જાય છે. ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કોઈ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ, ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છટીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળામાં જઇ પહોંચ્યો. (૪) બે કરોળીએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો

પગ તળે છુંદાધને વગર મોતે મરી જાત. (પ) એ પ્રમાણે કરોળીઆની પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ધણોજ ફાયદો થાય.

સાર—સારૂં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧	લિલ્લુ=સાથી	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
અકભિલ્લુ=એક જાતની	વડો=મોટો	નજર ફેંકી=જોધ
રમત	સરદાર=ઉપરી	પૂર જોમથી=ધણાજોરથી
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો	ધૂમી રહ્યો=આમથી તેમ	ભૂલથાપ=ભૂલાવો
મોડ=કિલ્લો	ફરી રહ્યો	શાઆશ=ધન્ય
સાથી=સોજની	દાવમાં=લાગમાં	દાવ=રમત

સાર-શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	ખાતરી=મરોસો	છંછંડે=હરકત કરે
દઢ મનવાળો=પાકા વિ-	સુનું=વસ્તી વગરનું	પીઠ=વાંસો
ચારવાળો	મોં ફેરવી=મોં ચઢાવી	ધાર=આકાર
ઝેડીદડા=દડો અને તેને	પીડા=પંચાત; દુઃખ	સોડામણી=શોભિતી
ફેંકવાની લાકડી	મન ડગવા દીધું નહિ=	ભપકાદાર=રોપવાળા
હગલું=પગલું	મરજી મુજબ કર્યું નહિ	કેરીને=કાણાં પાડીને
રંગ જામ્યો=મજા આવી	પાઠ ૧૩.	દુભાવો=નારાજ કરો
પછી તો ધૂ=પછી કંઈ	મધમાખી=મધ જનાવ-	તુકસાન=જગાડ
મજા પડવાની નથી	નારી માખી	દેવાદે=લહેજતથી
વચન=બોલ	કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ	નવામ=અચરજ

સાર-કોઈનું લલું કરીએ તો આપણું લલું થાય, અને કોઈનું બુરું કરીએ તો આપણું બુરું થાય.

પાઠ ૧૪.	અગેડી=પોંક પાડવાની	મસ્તામો=દીલગીર થયો
મોસાળ=માના બાપનું	લટ્ટી	વાંક=ગુનો; લકસીર
ધર; મામાનું ધર	ઉલટભેર=હોંસથી	સાગુ=આપું
આંખ ટાઢી થઈ=સતોષ થયો	કેસ=કોકર	હરખ=આનંદ
	હોંસભેર=હમ ગથી	ઉતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કોઈપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું મનજવું.

પાઠ ૧૫.	ખેંચતાણુ=ખેંચાખેંચી	મુખચેન=મઝા
હોંગલી=નાની પુતળી	કાયર=હેરાન	શોક=દીલગીર
તખતો=આરસો	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આખર
ચૂટવી લીધો=એકદમ	ધુટી બદમ=ખોટી બદમ;	ધટે=ઓછી થાય
ઝડપ મારી લઈ ગયો	નજવી કિંમત	નિંદે=ખોટું ખોટું ખોલે
સરી પડ્યો=લપસી ગયો	સહીઅરો=ખેનપણીઓ	બળવતા=જોરાવર
બરડ=ઝટ ભાંગી જાય	કટા=એક ખીજની સાથે	સદા=હંમેશા
એવો	ખોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરા
પછાડીએ=અફાળીએ	આપણુ=આપણે	કલેશ=કંકાસ
		કોય=કોઈ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજુતી—આપણે બને જણ ભાઈ અને બેન સંપીને હળીમળીને રહીએ તો સુખ થાય અને મળ પડે. પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આખર ઓછી થાય, અને લોકો નકારે ખોલે. (૧) હે જોતવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની યુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઈ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા હક્ક સુખમાં જાય.

(૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોષ દિવસ કોઈ લડે કે રહે નહિ. તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય; તો મા ધણી ખુશી થાય. (૩) સાર-ભાઈ બેન સાથે સપી ચાલવું.

પાઠ ૧૬.

રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં
એ નામના રાજા થઈ
ગયા તે. હિંદુ લોકો
તેમને પરમેશ્વરનો અવ-
તાર માને છે

ચિહ્ન=મરજી

મભરાટ=મભરામણુ

કેવટે=આખરે

ફેરવવા=બદલવા

ફાંફા=ખોટી મહેનત

ગણુકાર્યુ=માન્યું

હસકાં=રડતાં રડતાં

આચકા ખાવા તે

રોણુ=રડવાનું તોફાન

ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા

રડપર=રડવા પર

ગોદ=ખોજો

ધીરા=શાંત

છાના=મુંગા

પ્રધાન=વજીર

દર્પણુ=આરસી

કશરથ=રામચંદ્રજીના

આપ

મહારાજ=મોટારાજ

શ્રી=સારા; શોભાયમાન

સાર-અક્ષલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.

કગર - વિચાર્યું=વિચાર

વગરનું

ખેડું=ધણીધણિઆણી

ચરો પુંજે=કચરો વગેરે

કરવારી=નવરી થઈ

થા=ઈશ્વર સંબંધી

વારતા

ફળતું=પેદાશ થતી

પુલ્કરાન=ચુલ્કરો

છોકરાંછાયાં=છોકરાં

પેટે=પોતાને

ઓણું આવતું=ખોટું

લાગતું

ખાપ=ખોટાં કામ

આધાર=આશરો;

ભરાસો

સાર=ભણું; કલ્યાણ

આંગણુ=ખારણા આ-

ગળતી જમીન

તરફડતું=તરફડીઆં

મારતું

દયા=રહેમ; મહેર

હિછેરીને=ખોટું કરીને

જન્મ થયો=અવતર્યો

લોહિઆણુ=લોહીવાણું

ગુસ્સો=રીસ

ખેડું=ગાગર ને ધડો

કકડા=ટુકડા

ભાંગીટૂટી=સમજાય

નહિ તેવી

ખોલી=ખોલ

મૂર્ખ=મેવકુદ્ધ

ચાપી=ચંગાળ; દુષ્ટ	પુત્ર=છોકરો	વળે=કામ આવે
અભાગણી=કમનસીબ	જીવ=પ્રાણ	જાન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા આવત.

સમજીતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જીવ્યો, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ધણાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧)

સાર—હિતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.	છાપખાનાવાળા=છાપ-	પંપાળી=હાથ ફેરવી
સદેશો=અખર	ખાનાનો માલીક	ડર=ખીક
ખોડંગતો=લંગડાતો	ગોઠવણ=મદોખસ્ત	નજી=પાસે; સોડે
દુઃખી=હેરાન	ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર	કરવ=કરાર; થએલી વાત
મદદ=આશરો	સરનામું=ડેકાણું	જીપાટાખંધ=દોડતો
હુંફાળું=ગરમ	સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી	અખરદાર=હોશિયાર
પરાણ=ખાતનું ધાસ	રાખવાનું મુકરર ડેકાણું	આઠ કલાકમાં ૧૫મિ-
છાપું=ચાત્રતા વખતની	ખડખડાટ=અવાજ	નિટ ખાકી=જાણ વાગે
અખરનો છાપેલો	સિસોટી=પીસવો	
કાગળ	ડરતો=ખીતો	

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને ફેળવવાથી તે મા માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.	માયું મારી=હિંમત હરી વેગળા=દૂર	
કોણી=સાપને વાળવાનો	છાતીવાળો=હિંમતવાન	ખઝડી=વળગાડી
વચ્ચે સાંધો	ધરાપો=તરપત થયો	પટભરી=જોધએ તેટલા
દીમણું=દીમું	હડસેલો=ધકકો	

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.

ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા
હરબાર=રાજકચેરી
દેખાવડો=રૂપાળો
મુખો=મુખેદાર; સરદાર
નીમાણક=ગોઠવણ
હુકમ=આજ્ઞા
ખાસ=જુદો; ખાનગી
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો
શાહજાદી=પાદશાહની

દીકરી
ચીતરામણ=ચિત્ર
તહેનાતમાં=ખીજમતમાં;
હજુરમાં
છાકરવાદી=નાદાની
કારણ=સખખ; મતલબ
નામદાર=પ્રખ્યાત;
નામીયો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો
સમજુતી=સમજણ
માંએ ચઢેલો=વધારે
ઓળખવાને લીધે ખીજ
વગર બેલનાર
અરજ=વિનંતી

ફરજ દો=મર્યાદા; છોકરાં
લાડ=વહાલ
અલા=ખુદા; પરમેશ્વર
ગુનો=વાંક
માફ=ક્ષમા
દીવ=મન
દીવગીર=નાખુશ
ઓદો=હકુમત; સત્તા
નીમ્યો=નીમાણક કરી
કઠણ હૈયાનો=દયા વગરનો
રદ કર=ફેરવી નાખું
આરખ=અરખસ્તાનનો
રહેવાસી

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.

આંધળો=જેને બે આંખે
દેખાય નહિ તે
લંગડો=બુલો
દેખડળીઆ=ખાડા ટેકરા
માળા=પક્ષીનાં ઘર

આસપાસ=આગુબાણ
કોહલાં=ફાડી ખાનારાં
બનવર
વાવ=ફાડીખાનારં ચટા-
પટાવાળું બનવર

વર=કુતરા જેવું ફાડી
ખાનાર બનવર
ખોંખારો=અવાજ
આડો=અવળો
દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
ધારી=મેટો; સરિયામ

સાર—એક ખીજને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.

પડાઓ=ઓળા
 લાગોળ=દરવાજો; દર-
 વાળ પાસેનો બગીચો
 લાગ=હિસ્સો
 પાર=કિનારો; કાંઠો
 નદી=મીઠા પાણીનો રેલો
 પર્વત અથવા સરોવ-
 રમાંથી નીકળી ઢળતી

જગામાં ચર્મખીજ નદી
 કે સમુદ્ર મળે છે તે
 કુદકો=છલંગ
 પૂલ=નદીપરથી જવા
 આવવાને બાંધેલો રસ્તો
 થાક=વિસામો; આરામ
 અદેખો=ખીજનું સાઈ
 જોઈ બળે એવો

લોખી=લાલચુ
 તરાપ=કુદકો; છલંગ
 ખોળ=રોધ; તપાસ
 પડાવી=ખુંચવી; છીનવી
 જાનત બગાડી=પડાવી
 લેવાની ઇચ્છા કરી
 ગુમાવ્યું=ખોયું
 તાકે=ધારે; વિચારે

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.

ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું
 સંદેહ=વહેમ; શક
 હુડખવા=કુતરા, કોહલાં
 વગેરેને એક જાતનો

રોગ થાય છે તે
 ફરકાર=પરવા
 ઠાવકું=ડાહ્યું
 બચકું=ડાહ્યું
 ખામી=કસુર

કુકું મૂકી દીધું=છોડી
 દીધું
 અભડાયો=અડકાયો
 લશ્કરો=વિશ્વાસ

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં ખીજ પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.

લખોટા=મંજો
 જાનોમાનો=મુપત્યુપ
 બગાડયું=ખરાબ કર્યું

વિના=વગર
 સગ્ન=શિક્ષા
 ભૂલીશ=વીસરીશ
 ચોરી=જાની રીતે ખીજ

ની વસ્તુ લેવી તે
 ચોર=જાની રીતે ખીજ
 ની વસ્તુ લેનાર

પાઠ ૨૫.

કુહાડી=લાકડા કાઢવાનું

હથિયાર
 ભાયડો=મરદ; પુરુષ

શાણો=ડાહ્યો
 બહાદુર=ભરોસા

ધાવ=ધા	ઝૂલતાં ને સમાતાં=પા-	દેવી માતા=દેવી
જાળે=જુએ	ણીમાં આમ તેમ	વહે=ખોલે
નીર=પાણી; જળ	ડોક્યાં કરતાં અને	માથું હલાવી=ડોકું
તાંબી=ત્યાં	તેની અંદર સમાઈ જતાં	ધુણાવી; ના કહી
નિહાળ્યું=જોયું	સૂણી=સાંભળી	સંપત=દોલત
માઢી=અંદર; મા	સાદ=અવાજ	મહેર=મહેરયાની; દયા
ડયો=ખીધો	લલાં=દયાળુ	જગનાથ=જગતનો ધણી;
		પરમેશ્વર

કુહાડી.

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાહ્યા મરદ બન્યો ને જે કંઈ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં ખીધો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે તે બહુ ઘાંટા પાડીને રડ્યો. (૨) હમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યા કરતાં અને સમાઈ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી ખોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે ! માતા મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) ખીજી વખત સોનાની કુહાડી કાઢી લાવીને બતાવી ત્યારે માથુ ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે ! દયાળુ માણ, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરા સાથે ખોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજો અને પરમેશ્વરની મહેરયાની ચળે.

સાર—પારકી વસ્તુ પર લોભાવું નહિ.

પાઠ ૨૬.	ખૂમસુરત=દેખાવડો	મુકામે=ચેર
ભરપુર=ભરેશો	હુન=ધ્યાર; વહાલ	હૈયું બરાબ આબુ=
પૈસે ટકે ખાલી=મરીમ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આવ્યું
પૈસા વગરનો	કપરા=અધરા; સખત	પંખાળતા=હાથ ફેરવતા
હાલત=દશા	લાચાર=નાચાર	ખરદાસ=ચાકરી
ખૂરી ગયું=ઓછું થયું	મૂન=કિંમત	પરવડે=મોજે; પાલવે
સાર—ઢરેક માણસે પોતાના પ્રાણી પર ધણોજ ધ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુઃખ દેવું નહિ.		

પાઠ ૨૭.	લગવ્યું=શરમાવ્યું	વગાવી=ઓળંગી
ઢરો=પાણીનો વહેજો	શરીર=ડીલ	વખોડવું=ધિક્કારતું
ભરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને	મોહી પડ્યું હતું=રાજ
આંખ=નજર	બોલવું	થયું હતું
નારાજ=નાખુશ	ચમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં
ખડખડવું=મનમાં બેલવું	પારંધી=શિકારી	નાખ્યું
સાર—કોઈપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.		

પાઠ ૨૮.	ખચકાં=ડાઢાં	જગાએ એસી ઘાટ
શિઆળ=શિયાળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ધડે છે તે જગા
શહેર=જેમાં ઊંચ ને	જરદી=પીળો	ભટ્ટી=મોટો ચુસો
હારખધ ધરો હોય	પાસ=અંસર	ધગધગતા=ચણાજ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=પારણે	નકલ=મીઠાનું બોધને
મળરો હોય તે.	કોઠ=પેઠી; લુહાર જે	કરવું તે; કાપી
સાર—કોઈની ખેટી નકલ કરવી નહિ.		

પાઠ ૨૯.	ધી=તાવેલું માખણ	ધર
વરો=જમણવાર; નાત	પિઅર=ચૈરીના બાપનું	મણ=૪૦ રોર

ટાંકણે=ટાંણે; અવસરે	લેખવે=ગણે	રંક=ગરીબ
એળાપ=મુસાફરત	માંધે ભાવે=ધણી કિંમ	ભારેખમ=ભારખોજ-
અડભડી=લડી	તથી	વાળા
રડયું, ખડયું=જવલ્લેજ	ખપ=જરૂર; ઉપયોગ	માન=આખર; ઇજ્જત

સાર—ભારેખમ થઈ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સારું છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.	તરાપ=છલંગ	ડંકો=લડાઈનું વાજાંત્ર.
કુંવર=રાજનો છોકરો	ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી	નોખત
આપકર્મી=આપની કમાઈ	સેના=લશ્કર; ફોજ	નિશાન=ધ્વજ; વાવટા
ખાનાર	ઉપરી=સરદાર	દુશ્મન=શત્રુ
આપકર્મી=પોતાની	હિંમત=હામ	ફોજ=લશ્કર; સેના
કમાઈ ખાનાર	લૂણુ=મીઠું; અનાજ	તક=દાવ
રાજપાટ=રાજગાદી	ફતેહ=જીત	સરદાર=ઉપરી
તીર્થ=પવિત્ર જગો	પ્રાર્થના=માગણી	નાસભાગ=નાસાનાસ
ધન=દોલન	તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં	કુંવરી=રાજની છોકરી
ભાભી=ભાઈની વહુ	તેમાંથી નીકળતો	બહાદુરી=હોશિયારી
વતન=જન્મભૂમિ	અવાજ	વરમાળ=વરને કન્યા જે
ઓચીંતી=એકદમ		માળા પહેરાવે છે તે

સાર—મતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.	ધાસચારો=ધાસ વગેરે	ખામોચીઉં=પાણી ભરા-
દેડકો=એપણું પાણી	લહેર=સપાટો	એલો નાનો ખાડો
તથા જમીનપર રહે-	તડુકતો તડુકતો=લહેકાતી	જીવ=પ્રાણુ
નાર પ્રાણી	ચલ ચાલતો	ચઢાકે=કોઈ વખાણુ કરે
		તેમ ચઢે તેવી

કુલાવી=મોટું કરી
ખેટા=ઢીકરા

ખોલ=શબ્દ
મમત=જીદ; હઠ

ગમ્મ=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગમ્મ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે. માટે ગમ્મ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.

ભિખારી=ભીખમાગનાર
તળાવડી=નાનું તળાવ
લપસી=ખસી; સરી
ધૂનતો=કાંપતો; થર-
થરતો

ખાદી=ખડું લુગડું; દોટી
વાત=લાગત
મલમલ=ઝીણું સુરાઉ
કપડું
ખશરો=પસીનો
સાહુકાર=રૂપીઆ ધીર-

વાનો ધધો કરનાર
જેમ તેમ=ગમે તેમ
ખેદરકાર=ખેપરવા; ગરજ
વગરનો
કસ=કેંસ
જાતે=પેતે

સાર—કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં નહિ, કસ કે ખોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. ટોપી ખરાબર ધાલવી.

પાઠ ૩૩.

ખાનખુ=હિંદુની ઉંચી
જાત
ગણેલા=અનુભવ મેળવેલા
સારો=સાચક
ધધો રોજગાર=વેપાર
વણજ
જડતો=સૂઝતો; માલમ
પડતો
દેશાવર=પરદેશ; ખીજેદેશ

દોરીને=હાંકીને
સ્રી=ઐરી
પગલાં=પગનાં તળીઆં-
નો આકાર
અંગુઠીઆ=પગને અંગુ-
ઠે પહેરવાનું ધરેણું
જોડવાં=પગને અંગુઠે
તથા તેની જોડેની
આંગળીએ પહેરવાનું
રૂપાનું ધરેણું; વેઠ

નિશાની=એધાણી
વહેજો=નાની નદી
શેસો=શીલા; પથર
ધોખી=લુગડાં ધોવાનો
ધધો કરનાર
ધોખણુ=ધોખીની ખાચડી
રાજમાગ્ગ=મોટો રસ્તો
કુકડું=પાસે; નજીક
છેક નજીક=ધણાજ પાસે
ખંતીસા=કાળજવાળા
મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.	ધાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા	રંગ=શોભા
મહિમા=મોટાઈ	ઉતરવાનો રસ્તો;	મેદાન ખુદી લાંબી
જગપતિ=જગતનો; ધણી	ઑવારો	પહોળી જગા; યોગાન
પરમેશ્વર	રણિઆમણી=શોભિતી	તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
જગ=દુનિયા	વાટ=રસ્તો	મહી=માં
રચી=બનાવી	શીતળ=ઠંડો	આંખડી=આંખ
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ	સાર=સારી	આવણું=આવાનું; ખોરાક
નવરંગી=તરેહ તરેહના	સૂર્ય=સુરજ	સાથ=સાથે
રંગના	વરસાદ=મેહ; મેઘ	કળા=હીકમત; યુક્તિ
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં	જીલતાં=લટકતાં	કળી શકાય નહિ=સમજી
પા'ડ=પહાડ	મધુર=કાનને સારું લાગે	શકાય નહિ
કરાડ=કરાડા; ગુફા	ઝેવું; મીઠું	સરજી=પેદા કરી
સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર	નાદ=અવાજ; સાદ	સરજનહાર=પેદાકરનાર;
સરિતા=નદી	કળા=તેજ; અજવાળું	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪ પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજ્યુતી—જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ધણીજ સારી બનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ધણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ. અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડ, દરીઓ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો

ખવન સારી ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ધણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર ! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે ! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર-પરમેશ્વરે માથુસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાઠ વાળવા દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૩૫.

વિસાળ=લાંબા પહોળા
જીવલ=જીવાઈ રહેલી
તંબુ=કપડાનું ધર
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ
કેળ=કેળાનું ઝાડ
પાંદડાં=પાંદડાં
ખનસ્પતિ=ઝાડ, છોડ,
વેલા વગેરે
પહેરી=પહેરી

રહોય=શોભે
કોયલ=કાળા રંગનું
મધુર રાગનું પક્ષી
કચોલ=મગ્ગ; આનંદ
તીતર=તીણા રાગનું
પક્ષી
વિશેષ=વધારે
બેશ=સરસ; સારી રીતે
કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો
ધોળી=હલાવીને;

ફુવારા=પાણી ઉંચું
ઉરાડવા માટે બના-
વેલો ઘાટ
નવરંગ=તરેહ તરેહના
રંગ
અપાર=બહુજ
મોર=આંખનાં ફૂલ
કોર=માથુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું
અજવાળું

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

સમજૂતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુપર જેમ ધન, વાવટા ફરકતા હોય તેમ, કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધન ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જીવનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કેમ્પલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કચુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘેળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. બાગમાં કુવારા ઉડાડે છે; અને બળરો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે, અને ઝાડો પર ઘણા તરેહવાર રંગે દેખાય છે; આંખા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-ખુશીથી શીખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.	પીઠ=વાંસો	આથમે છે તે
દેકરો=જમીન વધીને	ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ	ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા
ઉંચી થઈ હોય તે	જે દિશામાં ઊગે છે તે	તરફ મોં કરી ઉભા
પડછાયો=ઓળો	આથમણી=પશ્ચિમ;	રહેતાં જેણી ગમ ડાબે
ઓળો=પડછાયો	સુરજ જે દિશામાં	હાથ આવે તે

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા	જમણો હાથ આવે તે	જગાએ ઝીણો જગતો
તરફ મોં કરી ઉભા	ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં	દેખાય છે તેને ધ્રુવનો
રહેતાં જોણી તરફ	જે તારો એકની એકજ	તારો કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડછાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો ક્યારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી ? દહાડે દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય ? સામ-સામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.	મથાળે=ટોચે	ધંચિ=તસુ; સવાકા જેટલી
એસતું વર્ષ=કારતક સુદ ૧	કુટ=આર ધંચ; અડધો	જગા
છોડી=પંખાની હાથમાં	ગજ	મધ્યમાં=વચમાં
પકડવાની લાકડી	લાંબાઈ=લાંબાપણું	પગથીઉં=નાની ઓસરી
માપ=ભરતર	પહોળાઈ=પહોળાપણું	થાર=થુવેરાચા
		કરા=ભીત; દિવાલ

સવાલ—નક્શામાં ઉત્તર દિશા ક્યાં હોય છે ? ઉત્તરની સામે કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળનો નક્શો શી રીતે કાઢશે ?

પાઠ ૩૮.	નિશાન=ઓધાણુ	તે જગા
દોરી=સરિયામ	સમજ=સમજણ; ભાન	ગોચર=ગાયને ચરવાની
આગગાડી=વગળથી	ખેતર=અનાજ પાકે છે	જગા
ચાલતી ગાડી		

સવાલ—રસ્તો ખતાવવાને ખેવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નદી કેણી તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	પોપડો=દોરને ચરવાની	ઝાડ ધણું હોય એવી વાડી
વગડામાં=ઉજળડ	જગા; ચરો; ખીડ	નિચાણમાં=ઢળતી
જગામાં	આંખાવાડી=આંખાના	જગામાં

ઢાળ=ઢાળાવ	વહેણુ=રેલો; પ્રવાહ	મસ=ધણું
દહેર=દેવળ	ચાલાક=ચંચળ	ધશાન=કિતર અને પૂર્વ
કાંઠે=કિનારે	પાર=કાંઠો; કિનારો	દિશા વચ્ચેનો ખુણો
લાડું=કાંઠાપરની ખેડવા	પાળ=કારણ	નજરે પડ્યા=દેખાયા
લાયક જગા	ડાંગર=માત	સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? જ.-ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા ? કઈ કઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦.	મામલતદાર=તાલુકાનો	મળીને થયેલો તે
વાળુ=રાતનું જમવાનું	ઉપરી અમલદાર;	તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
ગમ્યું=ગોઠ્યું	પટેલ તલાટીનો ઉપરી	હુંડી=રૂપિયા મળવાનો
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું	ભરાણું=પટેલ તલાટીએ	કાગળ; મનીઓર્ડર
મકાન	ખેડુન પાસેથી મહે-	માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ
મુખી=પટેલ; ગામનો	સુલના રૂપિયા લઈ	માસ્તર
ઉપરી	એકઠા કર્યા હોય તે	ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
અંધ=અરામ વાસ	તલાટી=ગામની વસુલાત	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
અંદોખસ્ત=ગોઠવણ	ઉધરાવનાર	માંદો=ખિમાર; રોગી
હવાલદાર=પટેલના	રાવણીઓ=વરતણીઓ	દાકતર=અંગ્રેજ દવા
તાંબાનો સિપાઈ	તાલુકો = ધણાં ગામ	જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, દાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.

સોનેરી=સોનાના રંગ

જેવો; પીળો

ખેડુત=ખેતીનું કામ
કરનાર

હજી=જમીન ખેડવાનું

ઓગર

અંગારા=સળગતા

કાચલા

અળકતો=ઝળકતો

દાતણપાણી=દાંત સાફ

કરવા તથા મોઢું

ધોવું તે

ઝાડીને=ઝપડીને

ખોરાક=ખાવાની વસ્તુ

તાજી=તરતની

લહેર=સપાટા

ધધો=રોજગાર; વેપાર

જન=માણસ

નમતો=આથમતો

ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર થઈ શાથી જણાય છે? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય? સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે? (જ. ઝળઝળાઈ) સાંજના દેખાતની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.

વાતો=ફુકતો

જોરથી=ઝડપથી

ઠરી જાય છે=ઠંડા પડી
જાય છે.ટિકિટ=દાખલા થવાની
ચિઠ્ઠી

ગુંગળાઈ=ગભરાઈ

ઝપાટો=સપાટો

તોફાન=પવનનું બહુ

જોરથી વાવું તે

ઉચલી=ગમડી; ફેરવાઈ

મૂળમાંથી=જડમાંથી

ભરવાડ=ધેટાં; બકરાં

ચરાવનાર

ધસડી=ખેંચી

ધાન્ય=અનાજ

વહણો=મોટી હોડીઓ

અકળામણુ=ગભરામણુ

વાદળાં=વરાળનો જથ્થો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી ચતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર-હવા વગર પ્રાણી જીવી શકે નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.

દુઃખ=વીટંમણા

ચુરો=ભુકો

કણુ=રજકણુ

છુટા=જુદા

અક્ષરો=હરફો; દસ્તકો

પીગળતો=રસ થતો

નિર્દય=દયા વગરનો

કઠણુ=સખત

ગાંગડો=ગદ્દો

ઝાંખો=તેજ વગરનો

કહેણી=કહેતી; કહેવત

જ-મ=પેદાસ

હરીઓ=સાગર; સમુદ્ર

તળાઉ=નીચેનો ભાગ

જંતુ=ઝીણા જીવડાં

વેહ=છિદ્ર; કાણાં

થર=પડ

ચાંચવો=જમીન ખોદ-

વાનું ઓગર; તીકમ

હકીકત=વાત

સવાલ-ચાકનો કેમ સહેલાઈથી ભુકો થઈ શકે છે? ચાક પોચો છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે? ચાકને ભટ્ટીમાં નાખે તો શું બને છે? ચુનો શું કામમાં આવે? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે પદાર્થ કેવા કહેવાય? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય? જ. અદ્રવ્ય. ચાકમાં કેવો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે? જ. છિદ્રાળુ. ખીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ? દેવતામાં પીગળે એવા પદાર્થના નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું? ચાકને ભોંય પર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ તથા ગુણ કહો.

પાઠ ૪૪.	ગાળીને=રસ કરીને	ખાટી=ખટાશવાળી
ટીપે=ધડે	કાતર=કાપવાનું ઓળર	ઝેરી=ઝેરવાળો
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોષ્ઠ	સિકકા=ચસણી નાણું
અથવા રન કરી લાંબા	નાળયાં=નળી	ટંકશાળ=સિકકા પાડવાની
ચોડા બનાવે છે તે	કથરોટ=મોટી થાળી	જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, સોની શેના ધાતુ બનાવે છે ? તાંબુ ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાનાં ગુણ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેનો રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? ક્લાઇનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના ક્યા સિકકા બને છે ? ટંકશાળ ઝોટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કઈ કઈ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫.	ઓગળીને=રસ થઇને	વાસણ; ચંબુ
ખાણ=જમીનમાંથી ધાતુ	મળગરાં=અડવાં; જેના	કાટ=કાટ
વગેરે કાઢવા માટે	વડે આરણું ઉધડે	કલાઈ=ઝાંખા સફેદ
ઝાટલો ખાડો	દેવાય તે	રંગની ધાતુ
ઈનામ=ખુશ થઇ આપવું	તાસકો=ઢાંકણાં	માંજેલાં=ધસીને સાફ
તે; ભેટ	પવાલી=સાંખું પીપ	કરેલાં
મેળવણી=મેગ	શિરોષ્ઠ=સાંકડા મોઢાનું	સસ્તું=સોંધું

સવાલ—ધાતુમાં ક્યા ક્યા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબુ ને

પિત્તળ એમાં કદાચ કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કદાચ ? પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળના વાસણને કલાઈ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? ઝાંખું કયું વહેતું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૬.

ધાસનું બજાર=ધાસની
પીઠ

ચરો=પોપડા; ધાસ

ઊગવાની જગા; ખીડ

કુમળું=નરમ

છાવામાં=દાંડવામાં

વણીને=વળ દધને

મુળીઆં=મૂળ

ધાર=અણી

દાભ=દરભ

ઝીંઝવો=એક જાતનું ધાસ

ચરાઉ=ચરનારા

ગંજી=ધાસના ઢગણ

ગડી=ગાંઠ

સુગંધ=સારી વાસ

માથ=સુગંધીદાર ધાસ

ખુજલી=ખસ

ધુપેલ=માથામાં ધાસવાનું

સુગંધીદાર તેલ

અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુ

નો કસ

દરો=એક જાતનું ધાસ;

ધરો

જડ=મૂળ

ફરી ફરીને=વારે વારે

ઉપલાણે=ઉપર ભાગમાં

વાટ=રસ્તો

ચમરી=છોડ ઉપરની

ખાંખડી

સુંવાળી=લીસી

વાસ=સાડમ

મુપડા=ઝાડકવાને વાંસની

ચીપ કે ધાસનું

બનાવે છે તે.

સાદી=ચટાઈ

પડા=ઝુડા

ફૂરીને=ઘુંટીને

મૂંજ=સરકટની પાંદડીને

પત્રાળી કુટેલી તે

ખાટલા=દોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ઊગે તે ખેતર શા પ્રકારથી નકામું થઈ જાય છે ? દાભનાં મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની ડોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે તે ક્યાં ઊગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય ? એ ગડીને શું કહે છે ?

મોથ શા શા કામમાં આવે છે ? દરો કાઠી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ જિગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાધમાં આવે છે કે નહિ ? નહિ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને ફૂટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે ? મૂંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ઘાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪૭.

વાવરવા=રોપવા
સાંઠો=જુવાર વગેરેનો લાંબો દાંડો
પરાળ=ભાતનું ઘાસ
ગાંઠ=ગડી
સળંગ=આખી
પેર=પેરીઠં
જુચ્છો=જુચળું; જથો
નજર કરો=ધ્યાન આપો
ખી=ખીઆં

ખાતર=ઘાસ, છાણ
વગેરે કાઠી ગએલો કચરો
પૂરીને=નાખીને
લીલ=વગડામાં રહેનાર જાત
નાગલી=ખાવટો
સામો=એક જાતના ઘાસનું ખી
થેક=ચીઢા કે ડુંગળાનાં મૂળની ગાંઠો

ઢેજરાં=મીઠું મરચું નાખ
જુવાર ખાજરીના કરેલા રોટલા
ખસલી=એક જાતનું ઘાસ
કડમ=જુવારનો સુકો સાંઠો
રાતડીઓ=રાતી જુવાર
ખીડ=ઘાસ જિગવાની જમીન; ચરો

સવાલ—ખાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ઘાસની સાથે મુકાયેલો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે ? ઘાસનું ખી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું ? મહીકાંડો ક્યાં આવ્યો ? મહીકાંડાના ભીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮.

સખત=ખડુ

એક સામટું=સાથે લાગુ
લાણુ=સુરજ; સૂર્ય

દાણો=જુવાર, અડદ વગેરે
કોદ=ઢોર ખાંધવાની જગા

નીરં છું=નાખું છું	આસ=ખેતરમાં હળે કરી	નીપજવે=પકવે
છાશ=દહીંમાં પાણીનાખી	પાડેલા આડા ઉભા	અન્ન=અનાજ
વશેલી બનાવે છે તે	લિગોટા	ધરે=પહેરે
કૌવત=જોર	હળપુણી=હળમાં લોઢાની	સહે=ખપે; વેઠે
ચવડું=હળના નીચેના	કોસ હોય છે તે	લફું=જળરે
ભાગમાં કાશની સાથેનું	ધુસરી=અળદની ખાંધે	ઉત્તમ=સૌથી સારી
અણીવાળું કાકડું	રહે છે તે લાકડું	પઃ=પારકો
આળસુ=સુસ્ત	છડો=હળને છેડે પકડવાને ખીલી જેવું હોય	ઉપકારી=આભારી
સડ=હળમાંનો વચમાંનો	છે તે; હલેડી	દીએ=આપે
લાંબો સોટો; અહાર	તાત=આપ	શીખ=શિખામાણ
		ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે આપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આપ્યા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ કે એ ધધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ઘણી કામની વસ્તુને નીપજાવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સડ કહે છે. સડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જડું, નીચેથી અણીદાર, અને ઉપરથી પાતળું હોય છે, જડા ભાગમાં સડનો છેડો ઘાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણી-ધર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સડને ખીજે છેડે ખીલો હોય છે, તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસર ખાધે છે, ધુસર

બળદની ખાંધ પર મૂકે છે, ધુસરું બળદની ખાંધેથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ધસાઈ કે ભાંગી ન જાય માટે લોઢાની ફરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઢીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ લાંકતી વખત ખેડુત છડા પર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, અને જમીન ખોદાઈને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાત્ર—હળનું ડોઈંગ પાડી તેના દરેક ભાગ પર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે ! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તું જ ગણાય છે. (૧) તું કપસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જખરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નક્કી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે સારી પેઢે મહેનત કરશો તો જખરા, સંતોષી અને પારકાનું ભલું કરનારા થશો.

સાર—કહેવત છે કે “ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફરૂટ નોકરી, નિદ્રાન ભીખ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.”

પાઠ ૪૯.	કચારડા=કચારા	ભરડીને=ભચડીને
પાળ=કારણ	ધર=કુમળા છોડ; તર	છોડા-ફેતારાં
લીલાંછમ=ધણાંજ લીલાં	ઝીઝવો=ખમવો	

સવાલ—ઝંગર શી રીતે આવે ? ધર એટલે શું ? ઝંગર કચારામાં શા માટે રોપે છે ? ઝંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ઝંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખ્ખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.	પેર=ગદેરી	કુકર=ભુંડ
કોલું=શેરડીનો રસ	વેંત=ખિલ્લસ	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સંચો; કોલ	આંખ=કળી	સંભાળ=તપાસ
પડછા=પાંતરાં	પીત=પાણીથી થતું	પાકટ=પાકી
રસ=કસ	કરસણુ શાક વગેરે	તાવડો=મોટો પેણો
સંબંધી=ધિપે; ખાખત	તરકારી=શાક	છારી=પડ
	માસ=મહીના	

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ ખતાવો. કોલુ એટલે શું ? કોલુ શેનું બને છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.	ભાવ=હોંસ	જોર=શક્તિ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સારા=સામં	નકામો=ફાકટ
વઢવા=લડવા	લોટ=આટો	હિસાબ=ગણતરી
ધીમાં=શાંત	કણુક=રોટલી કરવા માટે	ઉપયોગના=જરૂરના
ઉજળો=સફેદ	ખાંધેલો લોટ	પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે એનું કારણ શું ? ભાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શેની બનાવે છે ? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતા નથી ?

પાઠ પર.	ક્રિયા=મરણ	નિશાળ=કેદાર
મધપુડો=મધમાખીએ	નર=પુરુષ	મનોહર=મોહ પમાડનાર
બનાવેલો પુડો	છપુણાવાળાં=છપુણાના	રચે=બનાવે
લટકતો=ટિંગાતો	આકારના	તત્કાળ=તરત
વાધરી=શિકારી	જન્મ=જન્મદગાની	ચૂસી=શોષી
કામળો=ગિનતું લુગડું	રક્ષણુ=અચાવ	સરે=થાય
કુણી=ધુમાતો દેવતા;	અંખ=ચટકો	ગુણુ=ફાયદો; લાભ
સળગતાં છાણું વગેરે	પેસવા=દાખલ થવા	તમામ=અધું
ધરખાર વગરનાં રખડાં	દયા=રહેમ	તજે=છોડી દે
પારકો=પરાયો; બીજનો	કવિતાના અર્થ.	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
ચીજ=વસ્તુ	હુન્નર=કસમ; કારીગરી	પંકાય=વખણાય
	મધમાખી.	

સમજીતી—હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે. અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે. (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઈ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઈને તું મીણુ બનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીણુથી ઘણું કામ થાય છે અને તે ઘણાજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે અને જરાપણુ આળસ કરતી નથી. (૩) કાડી, કરોળીઆ. અને મંકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે.

સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

સવાલ—મધપુટા કોણુ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઈ કઈ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુડાનાં ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે ? ઈંડાં ક્યા ખાનામાં મૂકે છે અને તે કોણુ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં ક્યાં ઈંડાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીણુનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણુ લેવી.

પાઠ ૫૩.	નખળું=કમળેર	બીકણુ=બીએ એવો
શેખ=મુસલમાનની એક જાત	જોડાએલાં=સંધાએલાં	ધસીને દોડે છે—હુમલો કરે છે
જાતક=પાણીવાળી જગામાં રહેનાર પક્ષી	દાઢ=ખેવડા દાંત	માંજર=કલંગી
પીછ=પીછાં	અણીદાર=તીણુ	દીપે. છે=શોભે છે
ચીકટ=ચિકાશ	ગળી જાય છે=આખું ઉતારી દે છે	ખોતરવાની=ખોદવાની
લિંખતું=પત્રળતું	જાળવે=સાયવે; સંભાળે	વહાણુંવાય=સવાર થાય
	ઢાંડી=છુપાવી	

સવાલ—ખતક કેવી જગામાં રહે છે ? ખતકનું શરીર કેમ લિંખતું નથી ? ખતક શું ખાય છે ? ખતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? ખતકને પાંચ છે સારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? ખતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને ખતક શા માટે ચાલી શકે છે ? ખતક ખોરાકના કંકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરઘા અને ખતકની ચાંચમાં ફેર શું ?

મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઓળખી શકાય ? મરઘાં શા માટે પાળતા હશે ? મરઘાં કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે બોલે છે તે શું બોલે છે ?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.	માળો=પક્ષીનું ઘર	રઝળીને=રખડીને
કાખરી=કાખરચીનરી	ખુણેખોચરે=ખુણામાં	ફાયદો=ગુણ
ફે=કપાસમાંથી કપાસીઆ	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીવીણીને=શોધી
કાઠી લીધા પછી જે	ભુરા=આસમાની	શોધીને
રહે છે તે	ટપકાં=છાંટ	ભો=ખીક; ડર
તણખલાં=તરણાં	લગી=સુધી	

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બનાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે ? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે ? ઈંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે ? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫.	સપાટ=સરખી	મજલ=મુસાફરી; અંતર
દેખાવ=શોભા	લગામ=દોર	પાણીદાર=જોરવાળી;
ગરદન=ખોચી	તીણા=ધારવાળા	ઝડપથી દોડનાર
કેશવાળી=ધોડાંની ગરદન	ચપટા=ખેડેલા	અરખી=અરબસ્તાની
પરના વાળ	ભુસું=થુલું	ની મકહલાલ=ખાય તેનું
નકકર=સંગીન	દાણા=અનાજ	ભલું કરનાર; ધણીનું

બહું ચાહનાર	શરત=હોડ; હારજીત	જીન=ચામડાનું પડાણ
ધણી=માલીક	ટટ્ટી=કામડાની વાડ	સવારી કરે છે=મુસાફરી કરે છે
પ્રીતિ=હેત; ખ્યાર	કુદાવે=ફલંગ મરાવે	

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે ? કેશવાળી કોને કહે છે ? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાખંધ દોડી શકવાનું કારણ શું ? એના કાન કેવા હોય છે ? લગામ ક્યાં ધાલે છે ? ક્યા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યા વડે ચાવે છે ? ઘોડો શું શું ખાય છે ? નાના શા માટે જડાવે છે ? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? ઘોડાની કઈ કઈ જાતો છે ? ઘોડામાં ક્યા ક્યા ગુણ છે ? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે ?

પાઠ પઢ.	ખોંખારે=હણહણે	ધીરજવાળું=દુઃખ
શીઠ=શાહુકાર	ભુકું=ગધેડાનું ખોલવું	ખમનાર
નાળાખંધ=નાળ જડનાર	અડીઅલ=અડી જાય	કલાગર=કલા પ્રમાણે
ખરી=જનાવરના પગના	એવું; જીદી; હડીકું	ચાલનાર
તળીઆનું હાડકું	હોડ=અકકલ વગરનો	ટટ્ટું=નાનો ઘોડો
ફેર=તકાવત; ફરક	નવાઈ=અચરતી	ખચ્ચર=ગધેડી ને ઘોડાના
જુમખો=જયો	મહેનતુ=મહેનત કરે એવું	સંગમથી પેદા થયેલો ને
		વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણેને એ આંખ, એ કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાખડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકાપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આપમે પુછડે હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.	ભાગ	છેડો=નાકું
મોક્ષગાય=પરમેશ્વરની	તાળવું=મોઢાની અંદરનો	મૂળ શરૂઆત
આય	ઉપલો ભાગ	ગળું=મોચીની પછવા-
વાના=વસ્તુ	લવાં=ભમર; આંખ ઉપ-	ડેનો ભાગ
ધડ=મોચીથી પગસુધીનો	રના કમાનદાર વાળ	વચ્ચેગાળે=વચ્ચોવચ્ચ
ભાગ	પોપચું=આંખનું ઢાંકણ	કેડ=કંમર
ડાકું=ધડની ઉપરનો	ખાળે=અટકાવે	ઢીંચણ=ધુટણ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડાકું ને ધડ છે. ડાકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ જોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ ભેગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાંની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, મોચી, દાઢી, અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંડી, પેદુ, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણ, નજો, પાટલી, તળાઉં, એડી અને ધુટી છે.

પાઠ ૫૮.	વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ધ્યાતો=અવાજો
ઇન્દ્રિય=જે વડે કાંઈ	ફીકર=ચિંતા [થાય તે	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઇન્દ્રિયો કોને કહેવી ? ઇન્દ્રિયો કેટલી છે ને ને કઈ કઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને સામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથવડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભારે કે હલકું; પોચું કે કઠણ; લીસું કે ખરબચડું; ટાઢું કે ઉનું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; અને જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ પદ.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેજ=રંગારો	ઝાંઝા=નેજ વગરના	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
જુદી=રંગ	સેત્રા=દુપટ્ટા	વત્તા=વધારે
મૂળ રંગ=લાલ, પીળો	સાદો=માયડીને પહેર-	ખુશ્તતા=અહાર ખડતા

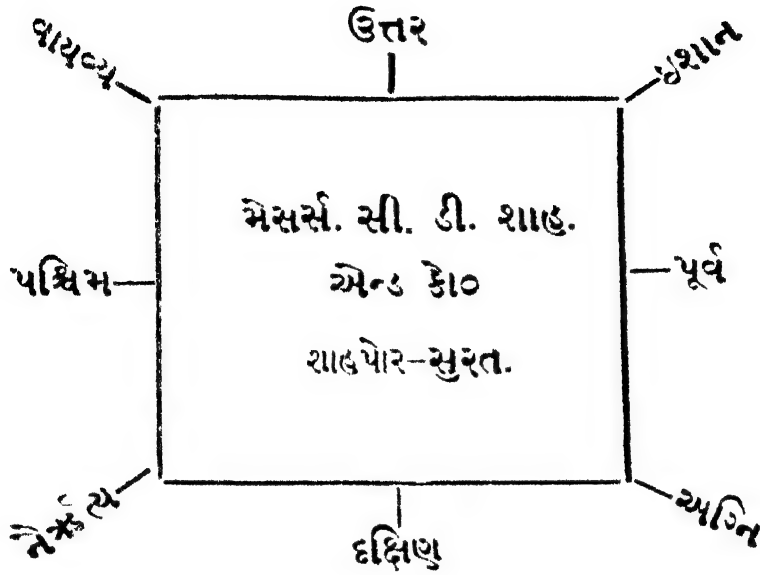
સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કથાછ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુશ્તો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	જંગલી=સમજાણુ વ-	ગરજ સારે=કામ કરે
ઉઘાડો=નાગો; લુગડાં	ગરના	ભોંગડાં=ખડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું બુટા
કાંતીને=નાર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળું	દાર લુગડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંધણુ=કવર	ખાસ્તો=સુતરાઉ કપડું
છોટ=તરેહવાળું કપડું	રૂવાંટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? બિન એટલે શું ? બિનનું ક્યું કાપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? બિન સિવાય બીજાં શેનાં લુગડાં બને છે ? ૩ કયાં થાય છે ? જંગલી લોકો બિન અને રૂનો લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

બીજી ચોપડીના “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

ભૂગોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ જાય તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મેં કરી ઉભા રહેવાથી ગયા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો ? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં જાય છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ગયા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને

માટે બીજું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશા પર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(સ. ૧) ખુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઈશાન. (સ. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ, ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઈશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉધરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉધરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માસ્ટરેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ,

ઇસ્પિતાલ, આંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કલેક્ટર ઇન્સાફતું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કલેક્ટરને પોલિટિકલ એજન્ટ ક્યારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. સોકોના જનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફોજદાર. (સ. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ફોજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કમ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સમ્બજજ કોર્ટ. એના ઉપરીને સમ્બજજ (મુન્સફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સમ્બજજ કોર્ટો કમ છે ? જ. ફર્સ્ટ ક્લાસ અને સેકન્ડ ક્લાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સમ્બજજ અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ.

(સ. ૩) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણુ હોય છે ? જ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર) (સ. ૪) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? જ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

જાહેર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૨) જાહેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૧) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણુ હોય છે ? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે ? જ. એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્સપેક્ટર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મહેતાબ (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણુ છે ? જ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણુ ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકોપર ખાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભળાવવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખર્ચ શાથી નભે છે ? જ. જકાત, જાજરો, ધરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો, વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી ક્યા ગામમાં હોય અને ક્યા ગામમાં ન હોય ? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિ-પાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે ? જ. સરકાર તરફથી

નિભાયલા અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદોથી. (સ. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? જ. કૌન્સિલર. (સ. ૬) મ્યુનિસિપાલિટીમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર, સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને ફેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી ચાલે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે. તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતુ શું કામ કરે છે ? જ. કાગળો, બેંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે ? કારકુન, સિપાઈ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલચર ખાતું, આબકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીષ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

બીજા ધોરણ માટે "અડગણિતનાં મનોચત્ર" પાંચ આના.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ધરોતી હાર હોય તે.

મહોટ્લો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પર—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણાં ધરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—જેમાં સારાં મોટાં બજારો, છોમંઘ અને હારબંધ ઘણાં ઘરો હોય તે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીયા કાંઠે આવેલું શહેર કે ન્યાંથી ઘણો માલ વહાણ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથ્થો.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ઘણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થયેલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીયાને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—ન્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગા કે જ્યાં પુષ્કળ જાત્રાળુ આવતા હોય છે તે.

પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો મુખ્ય પાક.

નિકાસ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

**ફિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ
ડમ્પેલ્સની ફિલ.**

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવી બારે ડમ્પેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુખવી દેવડાવવા. હેતુ-છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) એક હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) એક હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) એક હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) એક હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) એક હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) એક પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૧) એક હાથ ઉંચા. (૨) એક હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	ઝગઝગાર.	ચેત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
કર્તુ.	લકત.	વૈશાખ.	ડાહ્યા.	ગઘેડાનું
વટેમાર્ગું.	ધ્યાન.	અશાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
લક્ષિ.	શ્રાવણ.	ધોએલાં.	ઢગલા.	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિખરા.	અથડાવું.	ખદખદો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં	ભાગ્યશાળી	જક્કી.
હોશિયારી.	પોષ.	મિઠાઇ.	વિદ્યા.	માંડું.
વર્ણન.	સદ.	લક્કડ.	પુત્રનાં.	હંફમાં.
ભ્રમર.	પગવાડીયાં	પુષ્કળ.	વંઠી.	પિવાડનો.
પૂર્વે.	તિથિઓ.	સુતરાઉ.	ચૌરામાં.	અભાગાઉ.

ગાંધતો.	દઢ.	કૌશલ્યા.	સિસોટીનો.	ખૂખસુરત.
કૂંદવું.	મિત્ર.	ઉઠયો.	મિનિટ.	રૂપીઆ.
સમજાવ્યું.	અર્ધું.	હૃદ્યા.	દોરડું.	ભૂખ્યા.
ઉંઘ્યાં.	સ્વાદે.	ગભરાટમાં.	હીંચકો.	શોંગડાનો.
શિખામણ.	કુટુંબના.	ગણકાર્યું.	હિંચાળે.	દોડયું.
રિસાળ.	સોહામણી.	સર્વ.	ઢીમણું.	ખડખડાટ.
મુદલ.	નુકસાન.	વિચાર્યું.	ઝાઢો.	સંકટમાંથી.
રિસાઈ.	પુતળાં.	બ્રાહ્મણ.	નીમણુક.	શિઆળ.
ભાઈભાંડું.	ધાન્યથી.	વિદ્યાર્થી.	ચીતરામણ.	ભર્યા.
ઢાંગ.	ચટણી.	મૂખ.	દીલગીર.	ગભરાટ.
ચતન.	ધોતડીમાં.	ધણિઆણી.	ઢેકાઢળીઆ.	પ્રાણી.
તૂટલે.	કૂંટયું.	છોકરાંછૈયાં.	ધૂળમાં.	ચટાપટા.
હિંમત.	કૂંટલું.	હૃદયર.	દોટે.	ડીલ.
લીડયો.	પસ્તાયો.	જન્મ.	કિનારો.	ભટ્ટીમાં.
છટ્ટી.	ઝૂટવી.	ભાંગીતૂટી.	અર્ધો.	ધગધગતા.
અછતસિંહ.	ખેંચતાણ.	વિચાર્યું.	વાટમાં.	લગ્ન.
શિવશંકર.	સહીઅરો.	ગાડ.	હડખાએણું.	પિએરથી.
ચક્કરમાં.	કદા.	સ્ટેશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.
દોડાદોડ.	નિંદે.	સંદેશો.	નિહાળ્યું.	આપકર્મી.
ધૂમી રહ્યા.	ક્લેશ.	સોંપ્યો.	ડર્યો.	આપકર્મી.
ઉઠાડયો.	રામચંદ્રણ.	દુઃખ.	હુલતાં.	સોંખું.
ભૂલથાપ.	દર્પણ.	ગોઠવણ.	છેચેછાકરે.	ઉદસીંગ.
મુદ્દીની.	શ્રીરામ.	ખડખડાટ.	પૈસેટકે.	આચોંતી.

ઠેકાવી.	નિશાની.	વિજયા.	ધોએલાં.	ધધો.
લશ્કર.	કુંકું.	સુકુંદ.	દાકતર.	તાંબાકુંડી.
હિંમત.	પુષ્કળ.	કુટપટી.	વનસ્પતિ.	કથરોટ.
પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમ.	ધગધગતાં.	પુષ્કળ.
તડંગધુમ.	માહિમા	પગથીઉં.	પક્ષીઓ.	સિકકા.
દુશ્મન.	જગપતિ.	ટેમલો.	ઢોર.	ટંકશાળ.
દેડકો.	સરજાવ્યાં.	ખુરસી.	ધોંધાટ.	પૂછતું.
કૂદતો.	સિંધુ.	સ્ટેશન.	લક્ષ્મણ.	મેળવણીથી.
તડકતો.	સરિતા.	નિશાન.	રામચંદ્ર.	શિરોઈ.
કૂદતું.	રણિઆમણી.	સુકાવું.	મોઢું.	કચાતું.
ચઢાઉ.	સૂર્યનો.	વર્ગ.	સર્વે.	ચળકાટ.
લિખારીને	સ્હોય.	ખૂશ.	ટિકિટ.	સસ્તું.
ઉતર્યો.	વનસ્પતિ.	નિચાણમાં.	ધાન્ય.	પાંદડી.
ભૂટ્યો.	નાળિયેરી	ઈશ્વરલાલ.	નિર્દય.	મુળીઆં.
ધૂજતો.	પટલવ.	ભાડું.	દુઃખ	ઝીંઝવો.
સોભાગચંદ.	વિશેષ.	અધિકારી.	કુખાવી.	ચરાઉ.
પહેર્યાં.	ચોટા.	ગંધ.	અક્ષરો.	ગડીઓ.
આઘણ.	શિખંડ.	ખંદાખસ્ત.	ભઠ્ઠી.	સુગંધ.
દેશાવર.	પશ્ચિમ.	મુસલમાન.	વિષે.	અતર.
સ્ત્રી.	દક્ષિણ.	મામલતદાર	જન્મ.	દાંડી.
અર્ધા.	ઉત્તર.	હરિભાઈ.	છદો.	સાદીઓ.
દંકાએલાં.	હંમેશાં	માસ્તર.	તાંબું.	કુંપડાં.
અંગુઠીઆં.	સ્લેટ.	ટપાલી.	પિત્તળનાં.	ગુચ્છો.

સુળંગ	અગિઆર.	જંતુનો	તણખલાં.	વહ્યાં.
અથાણું.	કુકર.	હુતર.	ખચ્યાં.	અડીઅણ.
કૌવત.	શિઆળવાં	મકોડો.	જાધ.	મહેનતુ.
આળસુ.	રંધાઈને.	હથોળી.	નકર.	કહ્યાગરં.
કોશ.	પૈસાદાર.	ખામોચીઉં.	પ્રીતિ.	ટટું.
હુસરી.	તડાળી.	ચીકટ.	શરત.	ખચર.
અન્ન.	વાધરી.	લિંખતું.	ટટીઓ.	ધડ.
સંતોષ.	ઓઢીને.	દાંડીએ.	ઉપચોળી.	હોડં.
લફું.	ખગાડયું.	લિંખઈ.	ખરદાસ.	હડપચી.
ઉત્તમ.	ઈચ્છા.	ખોતરવાની.	ત્રાસ.	દીપ્તિ.
ધાંડણું.	ઈડાં.	કુકરેકૂક.	ભૂંકે છે.	શોંગડાં.
અપારો.	રક્ષણ.			કાંડં.

સમાપ્ત.

→ ખાતે ધોરણ માટે ←

સુરત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.
 ચૈત્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.
 અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.
 “મુખગણિત શિક્ષક” ભાગ રજો બે આના.
 “હિક્ટેશન શિક્ષક” ભાગ રજો ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ

“મુખગણિત શિક્ષક” ગુજરાત કર્તા

શાહપાર-સુરત.

મેમ્બર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. ફત.

બ્રિટિશ ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ જાના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ફાના ૦-૯-૦
પુસ્તક ૩ જાના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકોના અર્થો. :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છટ્ટીના અર્થ ૦-૯-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦	કન્યા ૧ લીના અર્થ ૦-૪-૦
ચોથીના અર્થ ૦-૭-૬	કન્યા ૨ જીના અર્થ ૦-૫-૦
પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના અર્થ ૦-૭-૦

“ હિકટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજીનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪-૦
બીજીનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે

બીજા ધોરણ માટે અંગગણિતનાં મનોચત્રન પાંચ આના.

બીજા ધોરણની સહિજગણિત પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

મુસ્ત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

